

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Бошковића Радосава* (Београд),
д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.* (Скопље), д-ра *Нахшичала*
Рајка (Љубљана), д-ра *Раковића Франа* (Љубљана), д-ра *Скока Петра*
(Загреб), д-ра *Шевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васе*
(Скопље), д-ра *Хрстић Маџа* (Загреб)

XVIII КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1949—1950

„ДЕПРЕФИКСАЦИЈА“ У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

(предлози типа *изнад* и слични појави)

Разлика међу *изнад* и *над* и сл. предлозима није довољно објашњена са гледишта њихова слагања са именицама. Познато је да предлог *над* стоји са инструменталом, а предлог *изнад* са генитивом именица иако су им значења често врло блиска или чак и једнака. Обично се у нашој науци предлог *изнад* објашњавао просто као *из-над* (тј. из + над) и покушало се да се тако и значење сложеног предлога *изнад* објасни, тј. да значи да се неко или нешто креће из нечега што је *над* нечим. Ово се може примити за те предлоге када имају аблативно, макар и општеаблативно значење; али у већини случајева они немају тога значења, већ се у њима само појачава компаративна нијанса простих предлога *Пред, Под, над, за, међу* што се непосредно не може извести из обичног предлога *из + над* итд.

Како нам је јасно да се синтаксички горња два предлога знатно разликују, а видећемо да је то случај не само у српскохрватском језику него и у другим словенским језицима, уколико сложених предлога са *из* у њима има, да пређемо, пре свега, на значење сложених предлога са *из* који су у српскохрватском необично добро развијени. Узећемо Акад. речник у којем је тај део обрадио П. Будмани.

Будмани, полазећи од тога да је *изнад* = *из + над* и позивајући се ту на Српску синтаксу Даничићеву (190), хоће да и значење томе одговара и наводи као прво или основно значење: „мицање с мјеста које је над онијем што се назначује генетивом“, али, у исто време, сасвим лојално додаје: „али се ово значење налази само у овом примјеру (а и овај може бити да припада под с)“, тј. да и он то не значи. Тај пример гласи: „*Једни вичу изнад куће, други вичу испод куће*. Нар. пјес. вук I, 374“. Међутим је јасно да и ту нема очекиваног значења мицања и да то просто значи „више“ и „ниже“ куће, тј. на месту које је више куће или над кућом, на месту које је ниже куће, управо под кућом. Будмани

је узео да они вичу са места више куће или над кућом, па да њихов глас отуда долази; али то је коментар, а не тачна анализа горњег израза: кад неко виче на месту више куће, јасно је да глас отуда долази, али то у реченици није речено. Зато је Будмани и посумњао у тачност своје класификације.

Што се тиче осталих значења, она горње мицање још мање потврђују. Прва идућа група примера значи „пролажење кроз мјесто које стоји над онијем што је у генетиву“, тј. нема аблативног значења „из“ (тј. мицања однекуд), већ напротив — кретање ка нечему, управо, кроз нешто што стоји више нечег другог; друга даља група значи: „бављење (стајање или мицање) на мјесту које је над онијем што је у генетиву“, дакле супротно значењу предлога „из“.

Из овога се види да у предлогу *из* у изразу *изнад* нема обичног значења предлога *из* (*ex*), већ нешто сасвим друго. Будмани је узалуд тражио примере са исконструисаним значењем на целом простирању наше историске граматике и таквих примера није нашао. Против таквих примера буну се код прилога *изнад* и наше савремено језичко осећање; ми не можемо рећи: „они су дошли изнад града“, али можемо рећи: „они су отишли изнад града“ или „он је изнад свих људи“ или слично. Дакле, уз овај предлог могу се употребити сви глаголи или изрази у којима се одређује компаративни или суперлативни однос, а не место из којег се врши кретање од места које је *над чим*. Овде бисмо се могли позвати и на речник Броз-Ивековићев. Он врло обазриво ставља основно или прво значење овог предлога „мицање с мјеста које се казује приједлогом над и шестим падежом (као на питање куда или камо)“; па и за тако удаљено од аблатива значење он одмах даље примећује: „слабо се гдје ово просто значење његово чисто показује“ (I 449). Међутим то се значење не показује ни у једном примеру од оних који се у речнику налазе, а, друго, стављање у заграду питања *куда* и *камо* не одговара значењу овог предлога схваћеном у смислу дефиниције речника, па не одговарају у потпуности ни примерима који гласе: *Пролетјше штица изнад мене; Окренувши је (праћу) неколико пушта себи изнад главе; Соко ђого паде на кољена, изнад њега кољње врелешило; Да се у шож сујетши наравно и испише изнад других људи*. У свима овим примерима има искључиво значење „више“, без икакве могућности примене питања *ошкуда* које би одговарало етимолошком значењу *изнад*. Иако је овај речник избегао неке тешкоће напоменувши под 1) да је значење предлога „*изнад*“ „мицање с места“ и тако занемарио истицање аблативног значења, ипак је и то значење

нетачно. Међутим не бисмо могли рећи да би и аблативно значење морало бити сасвим искључено код других предлога ове врсте, јер сви горњи предлози (*ispod*, *ispred*, *između* и *iza*) показују, као што ћемо видети, у извесној мери и то значење. Код *iznad* је, као што смо видели, преовладало само компаративно значење.

Како од тачне анализе значења оваквих предлога зависи и целокупна тачност мојих даљих извођења, задржаћу се и на значењима свих других предлога ове врсте: *ispred*, *ispod*, *iza*, *između*.

Као прво значење наводи Будмани за *ispred*: „мицање од мјеста које је пред онијем што се показује генетивом“ (III 958). То је тачно. Могло би се готово рећи да *ispred* у тим случајевима значи искључиво *od*; али ипак у приличном броју случајева јасно је да је *ispred* употребљено у значењу *pre* са аблативом, тј. при одвајању. На пр. *Kad mi majka ispred crkve dođe* = јасно обележава да се мати налазила пред црквом па је *odatle* дошла. Према томе, несумњиво је да је било потребно да се напореда са *pred* са инструменталом (уз глаголе *bavљења* или сл.) или напореда са *pred* са акузативом (уз глаголе *крећања* са циљем кретања означеним предлогом *pred*) створи и конструкција са аблативом, тј. за одвајање од места обележена предлогом *pred*, — тако је створено *ispred*. Зато можемо у тим случајевима такво *ispred* заменити најобичније предлогом *od* са генетивом. На пр. *Pobježe ispred slava svetovnijeh*, тј. од слава свјетовнијех; *Ušla Gaја ves'o ispred цара*, тј. од цара и сл. Само ваља приметити да такво *od* или каткада и *даље od* није чисто аблативно. Иако је тачно да је општи смисао *ispred* такав, али се мора додати да оно носи у себи и значење *pred*, дакле да *ispred* значи у тим примерима *pred* са инструменталом. *Он је дошао ispred crkve* значи он је дошао од цркве бивши пред њом. Било да је *из* давало *pred* значење *od* било да му је само омогућило да се аблативно употребљава, оно је несумњиво изменило његову инструментално-акузативну природу.

Али сем ове употребе имамо још тројаку употребу *ispred* која се овоме противи. Прво, оно значи „пролажење кроз мјесто које стоји пред онијем што је у генетиву“. За ту употребу Будмани додаје да се ту *ispred* не може заменити предлогом као у другим случајевима о којима ћу одмах говорити. Међутим несумњиво је да се ту може заменити предлогом *пored* или *непосредно пored*. На пр. *Када Јосафаш пројде ispred њи*, тј. поред, сасвим, непосредно поред њих; *Говораше да није право да једна слуша*

прође испред господара не поклонивши се, тј. непосредно поред; *Пошешале царево делије испред двора бегу Љубовића*, тј. „поред“; *Прође испред куће*, тј. *поред* и сл. И овде ова значења нису потпуно адекватна, јер *поред* значи у непосредној близини ма с које стране, а овде *испред* значи „у непосредној близини напред“, „пред нечим“. Као што се одавде види, ово можемо протумачити једино компаративом или суперлативом од *пред* (тј. сасвим пред=поред) или, другим речима, *поред* са *предње стране*.

Два даља случаја употребе *испред*: „Бављење на мјесту које је пред онијем што стоји у генетиву (овдје је *испред* исто што *пред* с инструменталом)“ и „примицање к мјесту које је пред онијем што је у генетиву (овдје је *испред* што *пред* с асс.)“ јасно показују да у њима нема и трунке аблативног значења. Будмани с правом вели да би се у овим случајевима могао употребити предлог *пред* са инструменталом или акузативом. Напр. *Узнем оружје ња испред куће врзи пушком*. Истина је да би се овде могло рећи *пред кућом*, али *испред куће* значи још ближе пред кућом, тј. непосредно пред кућом. То исто вреди и за оне друге случајеве: *Вичући по вароши, удари испред дућана* не би било једнако са *вичући по вароши, удари пред дућан*, већ *поред дућана* или сл. Опет значење до извесне мере поређено.

Напослетку, *испред* се употребљава и о времену, али и онда значи нешто што се непосредно *пред нечим* збило: *Кад је било испред свршетка лишурђије*, тј. непосредно пред свршетком литургије.

Одавде је јасно да у ова сва три случаја *испред* има значење *пред* у којем се истиче његова компаративна нијанса над локалном. И тако као резултат овог кратког испитивања добија се да *испред* има два значења и две употребе: а) општеаблативно у мањем броју случајева и б) компаративно у већем броју примера. Оба значења траже генитив, и тако се стари генитив чврсто држи уз овај предлог.

Можда је најтипичнији предлог *испод*. И он има две јасно одвојене групе значења: а) аблативну: мицање од места које је под нечим, напр. *И једва деснош жив ушече испод сабље све кржаве, Дора ће те собом заклањаша, испод бришке сабље уклањаша* (Ак. рј. III 934) и сл.; б) компаративну (тј. значење *под* појачано) уз глаголе који значе пролажење кроз нешто што је под нечим, бављење на месту које је под нечим и примицање месту које је под нечим, исп.: *Испод лука хладна вода шече; Ој вишњо, вишњице, дигни горе гране, испод шебе виле дивно коло*

воде; *Кад погледаш стрмо испод града* (гв. 935—5). У другој групи значење *испод* има значења *под* које би се у свим наведеним примерима могло заменити компаративним *ниже*.

Код предлога *џа* Будмани наводи највише примера са аблативним значењем, али има такође и примера за друга значења, примицања месту које је за чим и бављења ту. Будмани нарочито истиче пример из Вукова речника *Дође иза куће*, али је само пуки случај и знак непотпуности Вукова речника што није наведено и *Оде иза куће* и *Почиваше иза куће* и сл. Много је важније што се *иза* у временском значењу и у вези са именицама употребљава једино у значењу *После* (исп. *иза много времена*; *Иза боја кољџе у шрње*; *Иза шога мало постојало*; *Је ли како дете иза њега остало*; *Иза вука и лисица се наује* итд.), а никада у каквом аблативном значењу. Дакле је и овде *главно компаративно* или *појачајно значење* у смислу предлога *за* са инструменталом. За *џмеђу* и сам Будмани признаје да често значи што и само *међу*. Поред тога што се употребљава уз глаголе који значе мицање с места које се казује предлогом *међу* и инструменталом, предлог *између* употребљава се и уз све друге глаголе као у свима горњим случајевима, тако да се и код њега не види никакво преовлађивање претпостављеног основног значења. Напротив, овим се предлогом нарочито појачава компаративно значење које је у *међу*. Зато се *између* често употребљава уз суперлативе (у значењу *највише међу* и сл.). *Да су између свију Херцеговаца у Гацкоме најбољи ђевачи* (Вук), *Која је била најљепша између њи* (Нар. прип. Вук), *Највећи између вас да вам буде слуга* (мат. 23, 11 Вук) итд. Али, наравно, као што многи примери показују, може се употребити и у аблативном смислу (*Изиђише између њих*, *Ако ти пођеш између нас, и ми ћемо сви ићи из ове земље* итд. IV 233).

Као што се из овога могло видети предлози *џнад*, *џсјред*, *џспод*, *џза*, *џмеђу* имају или, боље, могу имати двојачко значење: а) код свих предлога подједнако може се констатовати појачајно (компаративно) значење простих предлога *под*, *зл*, *над*, *џред*, *међу* које допушта и прелаз ових предлога у друга значења (напр. *џоред*, *даље*, *ниже* и сл.); и б) готово сви предлози, састављени са *из*, неки у мањој мери, а неки у већој, допуштају и општеаблативно значење уз предлоге *под*, *над*, *џред*, *међу* и *за* (тј. не значење предлога *из* него *од*).

2.

Добро је познато да предлози *над*, *џред*, *џод*, *за* и *међу* имају као главно значење *места* и да стоје са акузативом када глаголи уз њих употребљени значе правац кретања ка ономе месту које

се помоћу њих означава, и са инструменталом када стоје уз глаголе мировања. Сва данашња друга значења и све друге употребе новијег су порекла; овако се понашају ти предлози и у свим другим словенским језицима, тако да се може сматрати да је то врло стара употреба.

Одавно је пало у очи да ови предлози значећи место стоје са инструменталом, а не локативом (ако га и има, то су обично усамљени примери). Миклошич у својој синтакси (Vergl. Syntax 1883, 750, 753) само то констатује, и не објашњава („Инструментал са предлогом *подъ* значи предмет под којим, испод којегашто мирује или се креће“). Б. Делбрик се чуди инструменталу у тој употреби (Vergl. Synt. I 758) и тражи да се то испита (770). Нити се *Вондрак* (Vergl. Slav. Grammatik II² 303 и даље) нити се *Меје* (Meillet, Le slave commun² 468) на овом питању задржавају.

У својој расправици под називом *Substantivum adverbiale* (Mélanges offerts à Jacq. van Ginneken, 1937, 73—79) ја сам покушао да одговорим на то питање. Полазећи од основне чињенице да сви горњи предлози имају компаративно значење (*подъ* = ниже, *надъ* = више, *прѣдъ* = ближе, *за* = даље, *међу* = сред) по пореклу, али имају у исто време и значење места, ја сам сматрао да је првобитна прилошка употреба тих предлога морала значити *меру* за коју је неки предмет на вишем месту од другога, на нижем месту, на оближњем месту, на даљем месту (*за*) и на средњем месту према другим предметима. Првобитно *домъмъ надъ* морало је значити „за дом изнад“, *домъмъ подъ* „за дом испод“ итд.; *домъмъ* и *пољемъ между* — за дом и за поље између (испор. *главѣмъ виши* „за главу виши“ и сличну употребу у другим словенским језицима, в. Миклошича, Vergl. Synt. 703—4: *чем* даље в лес, *шем* больше дрво, *nigdy sprawiedliwosci nie odstąpił wtosem* и др.). Када је синтагма *домъмъ надъ* привучена била од глагола као прилошко-предлошки израз, значећи место над нечим, место изнад дома, место више за цео дом, тада је и добивено *надъ домъмъ*.¹⁾ И када је једном од компаративно-месног значења остало *месно* као главно, онда су поменути предлози остали и даље са инструменталном конструкцијом иако су сада на првом месту значили место, а тек на споредном — компарацију.

¹⁾ Мислим да ни за кога не претставља тешкоћу прелаз прилошког израза *домъмъ надъ* у предлошки *надъ домъмъ*. Чим се *домъмъ* налазио у инструменталу као падежу компаративне мере, а то је значење имало *надъ* по суштини својој и чим је *надъ* по значењу своје ближе одређивало *домъмъ*, тј. показивало колика је та мера, јасно је да је самим тим оно добило функцију предлога и заузело место пред именицом као и сви други предлози.

Према томе, инструментал је остао као траг старог компаративног значења, а место, некада други део тог значења, постало је готово једино значење конструкције, јер је предлог *над* и показивао сада модификацију месног значења израженог овим инструменталом. Овом се појаву не треба чудити. За то има и других паралела од којих сам неке изнео у другој расправици, под називом *Sur le développement des syntagmes adverbiaux*, наштампањој у *Mélanges offerts à Holger Pedersen* (1937, 406—409). Тако иза прилога *више*, *ниже*, *После*, *Пре* и сл. употребљава се и данас аблативни генитив без икаквог предлога како је било у старом језику, иако се данас уз компаративе употребљава искључиво аблативни генитив са *од* (*он је бољи од мене*, а не само *мене*, како је напр. и данас у руском језику: *он лучше меня* и сл.). Једном утврђена синтагма задржава се у овим прилошким изразима, иако би сами прилози, по своје значењу, могли имати и другу, природнију конструкцију.

Када се код поменутих предлога (још у језику словенске заједнице) утврдила инструментална конструкција са месним значењем, почео се употребљавати уз њих акузатив — када се обележавало место уз глаголе *са* обележавањем правца кретања (*Он је ошшишао под планину, међу људе, над реку, за кућу* и сл.). Према томе они су ушли у ред правих предлога за место (као *на*, *вз*, *о* и сл.).

3.

Питање је каква је разлика између *над* и *изнад*, *пред* и *ис-пред* и сл.

Из употребе се горњих предлога види да се њима попуњава једна празнина у употреби предлога *пред*, *над*, *међу*, *под* и *за*. Они допуштају да се горњи предлози употребљавају и у аблативном значењу: не само у акузативном и локативном значењу него кад се обележава да се неко креће или миче од места *над*, *под*, *пред*, *за* и *међу* којим је био. То није тешко објаснити аблативним значењем *из* које се често и по значењу додирује са предлогом од (*он је из тог и тог краја* или *од тог и тог краја* и сл.). Али, као што смо видели, предлози *изнад*, *испод* итд. имају и још једно друго значење које се не може извести непосредно из значења предлога *из*. Видели смо да се предлозима *изнад* и сл. истиче компаративни смисао простих предлога који су им у основици као извесна противност тим истим предлозима када значе место. Као предлози код којих је појачан унутрашњи компаративни смисао предлога *пред*, *под*, *за*, *над* и *међу* — они су се употребљавали са старим аблативним генитивом (без предлога *од*), и са таквом конструкцијом они су остали до данашњег дана, мање или више,

у свима словенским језицима. С друге стране, овим се објашњава и употреба предлога *испред*, *испод*, *иза* итд. и уз глаголе мировања и уз глаголе ма каквог кретања (примицања, мировања, пролажења кроз неко место итд.).

Кад је то тако, а да је тако, потврђује нам материјал који је изнесен, потребно је показати како је веза *из* и *над*, *из* и *пřed* и сл. могла дати и такво специјално значење када се добро зна да предлог *из* има искључиво аблативно значење.

4.

Ја мислим да нам наш језик, а тако и сви други словенски језици, потврђују да *из* као префикс може значити пуну меру чега, испуњење до краја какве радње и слична значења која дају значење „вршити што до краја, у пуној мери“, у правцу појачавања основног глаголског значења. Те категорије значења у префикса *из* знатно премашају број оних које имају значење аблативно. Узмимо макар и само Маретићев материјал (Gram. i stil. II изд. 351). Он износи ове групе: I веома често има префикс *из* своје право, тј. аблативно значење: *исциједиши*, *исџелиши се*, *ископаши*, *испасши*, *испиши* и сл. II а) доста често значи да је радња приведена крају: *исцијџаши*, *ископаши*, *исклаши*, *исквариши*, *испјеваши* и сл.; б) затим — радњом постићи што или заслужити: *ислужбши*, *исилакаши*, *испродисши*, *излагаши*, *измодлиши* и сл.; в) да се радња врши на више објеката или да их више субјектата врше: *искрстиши*, *исокиши*, *изродиши*, *истребиши*, *ижениши* и сл.; г) да је радња извршена у обилној мери: *испаваши се*, *испицаши се*, *испосиши се*, *изљушиши се* и сл.; д) напредовање радње у висину: *испгши се*, *издићи се*; њ) затим — мало осамљена значења која, донекле, од ових под II одударују: *издаши*, *измудриши*; е) стварање од трајног глагола свршених глагола: *исцијелиши*, *искупши*, *испуниши*, *иструхнуши*, *измислиши*, *измјериши* и др.

Ако узмемо све ове случајеве (сем неке примере малене групе под II њ), видећемо да префикс *из* има, управо, два значења: једно претстављено само једном групом примера (под I) где *из* има аблативно значење и друго (под II. а, б, в, г, д, њ) делимице и е) где префикс има значење „довести до краја радњу“, које прелази каткада у значење појачавања радње у извесном правцу (да је радња у обилатој мери извршена, појачано напредовање радње: у висину и сл.), онда ће нам бити јасно да префикс *из* у већини случајева има значење: општег појачавања извршења глаголске радње, било према пуноћи извршења, било према множини извршења, било према појачавању самог глаголског значења.

Одатле „депрефиксацијом“ (испор. ниже) могло је *из* бити употребљено и у овим предлозима: *испод*, *испред*, *иза*, *изнад* и *између* добивајући и поред аблативна значења и појачајно или компаративно *значење* основних предлога који су се, у осећању нашем, сувише свели на локативно значење. На тај начин, *испод* је добило, поред аблативног значења, и све преливе појачаног компаративног значења, почевши од значења *под* схваћеног у том смислу до *сасвим под* или сл. Но главно је било само појачавање компаративног смисла. На тај начин, извршила се диференцијација у синтаксичком и семантичком правцу свих предлога: док су прости предлози и даље остали са главним месним значењем уз глаголе кретања (са акузативом) и мировања (са инструменталом), ови сложени предлози са *из* добили су главно компаративно значење са аблативним генитивом; међутим како се *из* и у сложеним глаголима као префикс и даље употребљавало, макар и у ограниченијем броју случајева, као аблативно значење, оно је и у сложених предлога могло задржати, када је било потребно, и то значење.

Наравно, има доста случајева када се *испред*, *изнад* и сл. могу употребити тамо где би могли бити употребљени прости предлози *пред*, *над* и др., али се тада увек има на уму њихово компаративно значење; а онда када се место *испред*, *изнад* и осталих сложених предлога не може употребити *пред*, *над* и остали, то значи да је компаративно (или какво од њега изведено) значење толико јако да се не могу употребити прости предлози *пред*, *над* и сл. код којих је тако изразито локално значење.

5.

Остаје још једно питање: да ли је могуће да *из* које је своје појачајно значење добило код сложених глагола — преноси то, тј. ту задобивено значење, у нове творевине прилошко-предлошке. Другим речима, да ли се у језику врши и „депрефиксација“ онако као што се врши „депревербација“. Проф. А. Вајан (André Vaillant), у чланку под називом *La dépréverbation* (*Revue des études slaves* 22, 5—45), показао је, са великом јасноћом, да се поједини глаголи издвајају из везе са префиксима у сложеним глаголима односећи са собом и део особина које су у вези добили (напр. из сложеног глагола *обискаши*, састављеног од *об* и *искаши*, издвојено је *бискаши* као засебан глагол, *раз-д-решиши* које је имало прелазно *д* — испор. прелаз **жребе* у *ждебе* дало је прост глагол *дрешиши* и сл.). Тога има нарочито много у области значења, а тако исто и у области акцента (исп. на више места код мене, Акценатске

студије I, 1914, 66—86). Зато ја и мислим да је значај „депревербације“ много шири не само за постанак особина простих глагола него и за разумевања целокупног језичког система словенских језика и његових унутрашњих особина него што би се могло мислити на основу појединачних случајева на које наилазимо у различним областима наших језика. Али је овде засебан случај. Овде се пита: да ли оно што вреди за издвојени прост глагол из сложеничке целине префикса и глагола вреди исто тако и за префикс када се он издвоји из сложеног глагола и употреби за какве друге сврхе. Другим речима, да ли то вреди и за „депрефиксацију“, како бисмо могли назвати издвајање префикса из сложеничке целине префикса и глагола. Ја мислим да то вреди и за њих и да су сложени предлози типа *изнад*, *испод* итд. одличан доказ за то. Глаголи у којима *из-* са глаголом значе пуноћу радње, а они увек значе извршеност радње (чак и онда када *из* има своје основно значење), као што је то горе показано, дају томе *из-* значење појачавања, са којим је оно могло бити употребљено у горњим везама са предлозима: *испод* = *сасвим под* и сл.

Да би ова претпоставка била прихватљива, треба доказати да се и у другим речима налазе појаве сличне врсте, тј. да се „депрефиксовани“ предлози употребљавају са значењима која су добили у глаголским сложеницама.

Ја мислим да се тај појав налази у великој мери код придева. Ту налазимо у нашем језику да придеви састављени са префиксима *на*, *о*, *по*, *при*, *про*, *су* значе своју особину узету у мањој мери: *наглух* etwas taub, subsurdus (мало глуп), *дмален*: „прилично мали“, Вук ставља: nicht gross, haud ita magnus, *пдвелик*: „прилично велики“, Вук: ziemlich gross, sic satis magnus, *прлуд* „мало луд“, Вук: etwas geschossen, mit dem gezunden Verstande etwas zerkriegt, substultus, *прдсед* „прилично сед“, der grau zu werden beginnt, subcanus, *сулуд* = *прлуд* (исп. више). Сем тога употребљава се и префикс *пре* да се покаже особина у највећој мери: *прдслѣван*, *премудар*, *прдрѣг* и сл. Питање је како су ти придеви постали.

Узмимо случајеве са *на*: *наглух*, *нажуш*, *накисео*, *накрив*, *налош* и сл.; они се, несумњиво, налазе у вези са глаголима који значе, имајући префикс *на*, почетак радње: *начѣти* (напр. сећи, тј. нешто мало отпочети), *начуши*: нешто мало, недовољно чути (Вук: etwas hören, Wind bekommen, inaudio), *накрисши*, *накрѣнуши* „само мало“ итд. Из тих глагола *на* је употребљено са тим значењем и у *наглух* и сл.

Према глаголима *омáлиши*, *окрáиши* и сл., у којима је деминутивност у самој основи, начињени су придеви *дмален*, *дмаечак*, *дкрáшак*, а према њима још неки придев ове врсте. Дакле, овде немамо посла са „депрефиксацијом“.

Иако је предлог *по* могао имати и аугментативно значење из којег се могло развити компаративно (исп. *по* у бугарском у значењу компаратива), ипак је вероватније да придеви као *идвелик*, *идголем* (прилично голем), *иддебео*, *иддобар* (Вук: *so ziemlich gut, sic satis bonus*) и сл. имају *по* од глагола у којима тај префикс значи да се радња врши у *малој мери*: *попáваши*, *побојáваши се*, *попáраши*, *помуцаши*, *полéжаша* итд. (Вук: *ein wenig schlafen, paululum dormio* и сл.).

За *прилуд*, *прилуду* (*ziemlich dumm* Ристић-Кангрга) и сл. исп. *прилѣки* (Вук: „*ein wenig ruhen*“), *причу́ваша* = *при́вазиши* (Вук: *eine Weile hüten*) и сл.

За *прѡсјед* исп. глаголе у које префикс *про* уноси значење вршења глаголске радње у малој мери: *прѡчиситиши* (Вук: *ein wenig säubern, perpurgo*), *прѡкáраши*, *прѡку́ваша се*, *прѡмучиши* (Вук: *ein wenig quälen, aliquantum crucio*) и сл.

У *сулуд* и сл. придевима (*субјел*, *судрнуш*, *сумахниш*) имамо префикс *су* са значењем примесе нечега, нечег у малог мери, као што тога значења има у именица (*сукрвица* са нешто крви, *субјерица* као мала вјера, и вјера и невяера, *сугрдица* у Дубр. ситан град итд.).

Напоследку за *прѡдрати* (*прѡкрáсан*, *прѡлѣи*, *прѡмален*, *прѡмио*, *прѡпун* и сл.) довољно је навести сасвим обично значење радње извршене у превеликој мери у сложених глагола са овим префиксом: *прѡцѣниши*, *прѡпѣћи*, *прѡпáтити*, *прѡштáрети*, *прѡшѣћи* итд.

Овај последњи префикс зато је важан што се већ у прасловенском језику није употребљавао у значењу предлога, па је сасвим јасно да су га придеви морали добити од глагола. С друге стране, и само значење какве особине у великој мери овај је префикс могао добити од везе са глаголима, јер је његово основно значење „преко“ (исп. многобројне примере са таквим значењем: *прѡвѣћи*, *прѡскѡчиши*, *прѡвѣсти*, *прѣћи*, *прѣнѣсти*, *прѣпазиши* и сл.). Није искључено да је тај префикс имао већ у заједници праиндоевропској значење „потпун, цео“ (исп. Делбрика V. Synt. I 664: он наводи грчко *περσιφης* „сувише дуг“, лат. *per magnus*, литавско *perdaũg* „сувише“, *perdidelis* „сувише велики“ уз наше *прѣлијеи*).

И према значењу *прѡ* у самосталној употреби у оним језицима у којима се сачувао (у значењу „кроз“) јасно је да смо га морали добити код придева од глагола, а то је јасно и за друге

префиксе (на пр. *на*, *по*, *при* и сл.) који могу имати и других значење у вези са глаголом, а овде је узето само по неко значење њихово, у вези са нарочитим глаголима.

Све нам ово јасно седочи да је и „депрефиксација“ могућна исто онако као и „депревербацаја“. У другом случају глаголи су износили засебно или нове облике које су добијали у вези са префиксом или нова значења, на којима се ја нисам задржавао, а за које има и сувише примера у поменутој расправи проф. Вајана, — а у првом случају — када је префикс стајао у вези са глаголом — могао се он употребити и у вези са другим речима, и то са оним значењем или обликом (исп. употребу *прѣ-* од облика *рег-* у свима случајевима) које је добивао у вези са глаголом. То значи да је за језичко словенско осећање то био засебан део речи, иако је своја значења и своје облике могао добијати у глаголским сложеницама.

6.

У нашем је језику система предлога *над*: *изнад* и сл. докраја изведена. У другим словенским језицима није до те мере или није уопште. Наравно, и у њима има слагања по два и више предлога, па и услови и резултати тих слагања показују на крају крајева исто што и у нашем језику. Тако напр. Гебауер износи за чешки језик да се именице управљају према првом предлогу који готподари целом групом. Напр. *vz-chválu: na-vz chvále, za-Táborem: od-za-Tábora, za-ňadry: v-za-ňadra, pod-hlavou: z-pod-hlavu, z-zá-vody, z-pod-postele, z-po-za-stola, z-po-mezi-stromů, z-po za-lezů, z-po-pod-země* и сл. (исп. *Historická mluvnice jazyka českého IV* (1929), 424—5). Нешто овоме слично налазимо и у пољском језику, само у знатно мањој мери, управо само код предлога *z* (из). Када су предлози у групи, само се у случају када се употребљава на првом месту *z* налази именица у генитиву, ма који се предлог пред њом налазио, напр.: *z nad stotą, z pod lasu, z ponad wody, z przed nosa* и сл. (академска *Gramatyka języka polskiego*, 1923, 362); међутим у свима другим групама падежи се слажу са последњим предлогом: *ponad wodą, popod stotem, wpośród lasu* и сл. (на ист. м.). Проф. Лос, који је обрадио овај део пољске граматике, тумачи то на тај начин што у другом случају имамо сложене предлоге, а у првом још у слободној употреби, као, вероватно, у горњим чешким примерима. У руском језику имамо, донекле, нешто друго. У њему имамо несумњиво два сложена предлога ове врсте: *из-за* и *из-под*, и у оба случаја имамо у вези са њима генитив (исп. *Приехал из-за моря, из-за границы, Всѣашъ из-за стола, из-за*

рояля и сл.: *Вылез из-под сшюла, Выдернул из-под него сшюл* и сл. (Толковый словарь русского языка под редакцией Ушакова, I 1160, 1179). Виноградов, говорећи о таквим случајевима, наводи неколико таквих предлога за које вели да се „сливају у парне предлоге, чинећи сложене форме“. Поред *из-за* и *из-над* он наводи покрајинске *по-за* и *по-над*. Али по синтаксичким конструкцијама они нису једнаки. Јер док код *из-за* и *из-над* *из* управља конструкцијом, у другом случају управља други или последњи део сложених предлога (исп. за *по-за* код Гогоља: „Чичиков, скорее да по-за спиною капитана исправника выскользнул на крыльцо“ или за *по-над* код Кољцова: „По-над Доном сад цветет“, све код Виноградова, Русский язык, 1947, 680). Ја мислим да само у прва два случаја (тј. *из-за* и *из-над*) имамо заиста предлоге, а у другом случају да имамо *по* из глагола са давањем предлозима „добавочных оттенков“. Другим речима, „по-за спиною капитана“ значило би „полако (тихо) иза леђа капетана“, а у другом случају „понегде над Доном цвета башта“. Исп. код Ушакова (III 318) за префикс *по*: „б) (додаје се) за стварање, при везивању глагола са префиксима *сврш.* и (ређе) *шрајн.* вида, накнадних прелива у разговорном језику — са значењем: у неком степену, не свугде, не много, делимично, напр. *повыдергать, порасказать, понакидать, пообтаять, поразвесить, позаняться, поисчерпать, пообжиться, поособаться, повырастать* и т. п.“. Из овога се види да у руским примерима имамо донекле оба процеса који се огледају и у српским предлозима *изнад, испод, иза, између* и *испред*, а наиме: да код предлога *из-за* и *из-над* — имамо аблативно значење целог израза које тражи генитив, а у другом случају да префикс *по-* додаје само предлозима *за* и *над* нијансу ублажавања коју тај префикс има код глагола.

Питање је сада како треба објаснити чешке и пољске мере. За мене је јасно да у оним примерима које сам навео из чешког језика имамо пуну вредност првог предлога која се предаје целом изразу; али има и у чешком језику случајева када се новим предлозима само мало модификује, али не мења у потпуности значење даљих предлога (исп. ниже). У пољском је, уствари, исто онако као у руском језику. У *ponad wodą, popod stołem* — имамо несумњиво мало модификовано значење предлога *над* и *под* без мењања њихових основних значења; то вреди у потпуности и за *wpośród lasu*, јер би ово *wpośród* имало значење „у самој средини шуме“, тј. *w* само појачава значење *pośród* не мењајући га.

Гебауер наводи: *s-врchu: po-s-врchu, po-z-pátku, po-nad-tu hrušku, po-nade-ň, po-mezi-ty pola, po-pod-ruku* и примећује „по- има значење деминутивно и зато не управља падежом“ (ор. cit. 425). У другим случајевима Гебауер не даје никакво тумачење. На пр. *za-tím: pro-za-tím* ваљало је написати *pro-zatím*, јер је *zatím* прилог, па и цео израз *prozatím* је прилог, тако да ту и не треба очекивати промене *zatím* (исп. правилно тумачење код Ваше-Травничека (Slovník jazyka českého 1946, 1249). У случајевима као *k-ode-zlého vystřežení* („ка чувању од ђавола“) у именици на крају имамо правилан датив, а предлог *k* односи се само на њу, а не и на израз *ode zlého* који се односи само на *vystřežení*. На жалост, списак израза код Гебауера није довољно велики да бисмо могли провести нашу анализу до краја, али и онолико случајева колико имамо не противи се ономе што смо видели и у другим словенским језицима.

Има и у српском језику случајева када се чини као да један предлог одређује друге; али онда када ти предлози не мењају своју рекцију, њихово се значење не мења, већ се само мало у извесном правцу допуњује или ублажава. Испор. напр. примере као: *Неколико Паша њ од два Шуга* (по дистрибутивно, дакле прилошки употребљено); исто тако: *Привежем сваки крај њо за једну грану од дрвеша, Они само њо с неколико момака ошиду, Он глоби и Турке и рају једнако, и још Турке њо на једнога више, јер су богашији* (све код Маретића, ор. cit. 452—3); али *Мјесто с војском на саоницама са двоје момчади* (овде имамо елипсу: *мјесто да оду...*); *Добровски ће бићи овде до њо новом љешу* (овде је *до* употребљено прилошки у значењу *чак*, исп. многобројне примере у Акад. Речн. I 485: *до* „стојећи пред приједлозима не мијења им ни допуња значења..., него само истиче даљину и у преносном смислу“, напр. *Поведоше га до на врх горе и сл.*). Такви су и остали примери код Маретића: *Архимандриш га испрати до у ходник, Да њушује до на Злашбор, Запчавали се до испред Цариграда* (ibid.).

На основу овога није тешко извући закључак да предлози који се стављају испред других предлога само онда мењују управљање падежом када у предлошком смислу мењају значење предлога претварајући их напр. од предлога за правац кретања (са акуз.) или за место (са инструм. или локат.) у предлоге за удаљавање (са аблативним генитивом) или сл. Али када они у прилошком правцу ближе одређују предлоге не мењајући њихова предлошка значења, онда они не могу мењати и њихово управљање падежом.

Код српскохрватских предлога *изнад, испод, испред, између* и *иза* — ми смо видели примену овога у два правца, тј. и стварање аблативног значења њихова место акузативног или инструментално-месног, са добивањем конструкције са аблативним генитивом и појачавање компаративне нијансе код простих предлога *над, под, пред, међу* и *за*, што је дало такође конструкцију са аблативним генитивом као код предлога *више, ниже, пре, после* и сл. који такође стоје с тим генитивом.

Ми смо видели, сем тога, да у српскохрватским сложеним предлозима *изнад, испод, испред, између* и *иза* имамо, уствари, два процеса: слагање предлога-префикса *из* аблативног значења и *над, под, пред, међу* и *за* акузативно-инструменталне употребе и слагање издвојеног од глагола префикса *из-* са појачајном (компаративном) функцијом са поменутиим простим предлозима која се такође слаже са аблативним генитивом.

Овом смо приликом утврдили и могућност „депрефиксације“ извесних префикса са задобивеним значењима у вези са глаголима и преношење њихова нова значења у везу са придевима и другим речима (предлозима).

То је потпуно природно и лингвистичко-психолошки потпуно исправно. Одавно је већ утврђено да префикси у вези са глаголима имају своју семантичку аутономију у врло великом броју случајева; отуда је дошло да и када добију измену свога значења у вези са глаголима, то ново значење префикс задржава са својом самосталношћу по значењу и са могућношћу, на основу тога, преношења тог значења у везе са другим речима.

Према томе, напоредо са „депревербацијом“ простих глагола, коју обилно налазимо у нашим језицима, треба додати и „депрефиксацију“ префикса и њихов даљи развитак. Иако „депрефиксација“ није тако обичан појав као „депревербација“, и ње има у довољној мери да може побудити нашу оправдану пажњу.